

Т. А. Мінкевіч,

настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі

СШ №6 г. Смаргоні

Вучэбна-даследчая дзейнасць на факультатыўных занятках па беларускай мове

Факультатыўныя заняткі па беларускай мове курса «Цяжкія пытанні сінтаксісу і пунктуацыі»

Тэма: Знакі прыпынку ў складаназлучаных сказах.

Мэты:

- паглыбляць веды пра пастаноўку знакаў прыпынку ў складаназлучаным сказе; замацаваць уменне правільнай пастаноўкі знакаў прыпынку, уменне бачыць іх адсутнасць;
- развіваць уменне весці дыялог, аналізаваць, даследаваць моўныя з’явы, сістэматызаваць, рабіць вывады, працаваць самастойна, у пары;
- выхоўваць цікавасць да беларускай мовы, адказнасць за захаванне яе спадчыны.

Абсталяванне: дыдактычны матэрыял, дапаможнік С. І. Цыбульскай «Інтэнсіўны курс падрыхтоўкі да тэсціравання і экзамену «Беларуская мова». – Мінск, 2006, Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 2-ое выд. – Мінск: БелЭн, 1999.

Ход заняткаў

I. Арганізацыйны момант

Выразнае чытанне верша П. Панчанкі «Той дзень прапаў і страчаны навекі...»

II. Этапы вучэбна-даследчай дзейнасці вучняў

I. Метад назірання вучняў над пунктуацыйным афармленнем сінтаксічных канструкцый

Прачытайце тэкст, растлумачце значэнне выдзеленых слоў. Правільна напішыце патрэбныя арфаграмы, знайдзіце складаназлучаныя сказы, растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку.

Народная этымалогія

Народныя **этымалогіі** пра паходжанне назваў паселішчаў могуць быць пацв.рджэннем ці важкім аргументам на карысць навуковых высноў, зробле.ых вучонымі з улікам лінгвістычных і **экстралінгвістычных** фактараў.

Такія этымалогіі могуць быць падказкамі, і з іх (ня)рэдка пачынаюцца сур'ёзныя даследаванні пра паходжанне тапонімаў. Ігнараваць іх нельга, а ў некаторых выпадках без уліку і вывучэння народнага разумення паходжання назвы зусім не абысціся. Або ўзнікненне любога **тапоніма** абумоўлена (сацыяльна)эканамічнымі прычынамі, або ўплывае **інтэрпрэтацыя** ў народнай памяці пэўнай гістарычнай падзеі. Відавочна, народнае ўспрыняцце ўзнікнення тапоніма бывае адзінай “зачэпкай” і (навукова) аргументаванае тлумачэнне назвы залежыць ад народнай этымалогіі.

Менавіта яе высвятленне мае вялікае практычнае значэнне. Так, у Рэчыцкім раёне на Гомельшчыне ёсць вёска Гарывада. Бытуе л.гэнда аб яе ўзнікненні на краі гнілога балота. Вада гэтага балота час ад часу ўспыхвала полымем, і адсюль незвычайная назва – Гарывада. Беларусь атрымала б сваю нафту не ў шасцідзiesiąтыя гады, а многа раней, аднак спецыялісты прыкладной навукі **геалогіі** не зацікавіліся назвай вёскі.

Тлумачэнне слоў

Этымалогія – 1. Раздзел мовазнаўства, які вывучае паходжанне і роднасныя сувязі слоў. 2. Паходжанне таго або іншага слова ці выразу.

Экстра – утварае назоўнікі са значэннем 1) найвышэйшы; 2) які выходзіць за межы звычайнага; 3) экстраны.

Тапонім – уласная назва якога-небудзь геаграфічнага аб'екта (ракі, возера і г. д.).

Інтэрпрэтацыя – тлумачэнне, раскрыццё сэнсу чаго-небудзь.

Геалогія – навука аб гісторыі і будове зямной кары, аб пошуку радовішчаў карысных выкапняў.

2. Пунктуацыйная задача

Правільна пастаўце знакі прыпынку ў наступных сказах.

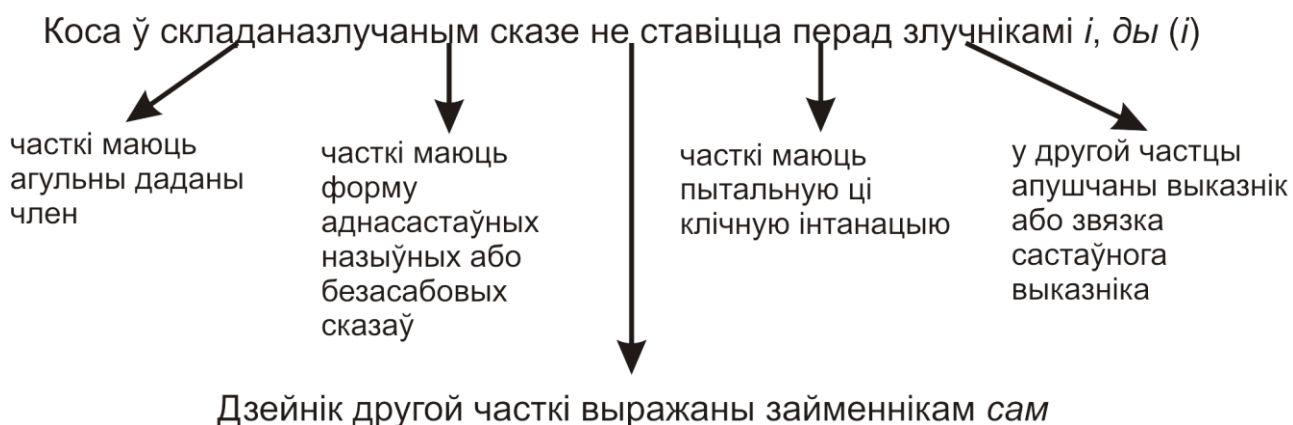
1. Прыпякала сонца ды веяў лёгкі ветрык.
2. Хай шчасце куецца на свеце і вечная дружба расце.
3. То іней асыпаецца на скронь то хвошча дождж іглацаю і снегам.
4. Кароткі міг і вавёрка маланкай знікла ў вершаліне кашлатай хвоі.
5. Узмах вясла і бераг адразу пачынае жыць.
6. Зялёныя поплаў і блакітнае люстра вады.
7. Душна і хочацца піць.
8. Колькі хараства і колькі мудрага захаплення!
9. Чалавек прывязаў каня да плота і сам крута завярнуў за вугал.
10. Блішчэла роснае ржышча і на ім – снапы

Каментарый настаўніка: пры вырашэнні пунктуацыйнай задачы трэба звярнуць увагу, што не заўсёды на мяжы частак ставіцца знак прыпынку, не трэба ставіць коску ў 2, 6, 7, 8, 9, 10 сказах.

3. Індывідуальнае наведанне вучня пра пастаноўку знакаў прыпынку ў складаназлучаным сказе. (Увага засяроджваецца на дадатковым матэрыяле, які аналізуецца вучнямі.)

4. Сінтаксічна-пунктуацыйнае мадэляванне

Вучні ў парах ствараюць сваю мадэль правіла, яна можа быць наступнай:

5. Выкананне пунктуацыйных практыкаванняў

Можна выкарыстаць практыкаванне 188 дапаможніка С. І. Цыбульскай, можна прапанаваць заданні, падобраныя настаўнікам.

Варыянт 1. Дапішыце дадзеныя сказы так, каб атрымаліся складаназлучаныя сказы, растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку:

1. Стаяў цудоўны дзень пачатку лета.
2. На захадзе раз-пораз успыхвалі зарніцы.
3. Амаль усё лета ішлі дажджы.
4. Мінула хвіліна-другая.
5. Куды ж ісці?

Варыянт 2. Выпішыце нумары сказаў, у якіх паміж сэнсава-граматычнымі часткамі трэба паставіць коску, потым – сказы, у якіх ставіцца працяжнік, і нарэшце сказы, у якіх знак прыпынку паміж часткамі не ставіцца.

1. Ужо ўсюды цёмна і толькі на рацэ блішчыць паласа.
2. Узмах абедзвюма рукамі і лешч ляціць на стромкі бераг у росную траву.
3. Колькі працы ў чалавека і колькі клопату, турбот!
4. Знойдзеш пяць-шэсць баравікоў і палавіна кошыка.
5. Ты валожкі заўсёды любіла а я заўсёды любіў сон-траву.
6. У вёсцы цішыня і толькі ярка высвечваюць вокны.

6. Заданне-эксперымент

– Звернемся яшчэ раз да тэксту «Народная этымалогія», успомнім тапанімічныя назвы нашага горада, мікрараёна, Каранёўскага сельсавета. Ці ведаеце вы, адкуль пайшла тая або іншая назва?

Вучні добра ведаюць легенду пра паходжанне назвы Смаргонь, ад слоў «сморг» і «гоні», як часткі апрацаванай раней зямлі. Тлумачаць назву вёскі Карані, якая калісьці была пабудавана на месцы лесу, на каранях. Знаёма ім паходжанне вёскі Рыбакі, назва якой пайшла ад асноўнага занятку людзей – рыбнай лоўлі. Аднак колькі ёсць нявывучаных тапонімаў. Вучням прапаноўваецца скласці маленькі тапанімічны слоўнік назваў сваёй мясцовасці, а таксама складаназлучаныя сказы з выкарыстаннем тапанімічных назваў.

Праца ў парах

1 пара запісвае складаназлучаныя сказы з выкарыстаннем тапонімаў, на мяжы якіх ставіцца коска;

2 пара – сказы, на мяжы якіх ставіцца працяжнік;

3 пара – сказы, на мяжы якіх не ставяцца знакі прыпынку.

7.Выкананне тэста. Самаправерка засвоеных ведаў

Выпішыце нумары сказаў, дзе трэба ставіць коску.

1. Па начах трашчаць маразы .. і завірухі намятаюць снегу па вокны.
2. Горка часам праца.. ды хлеб ад яе салодкі.
3. Прыпякала яшчэ мацней.. і парнасць была цяжкая і духмяная.
4. Адкуль прыйшоў гэты чалавек.. і хто ён такі?
5. Пройдзе пару дзён.. і дуб распусціць сваё лісце.
6. Выглянуў круглы месяц.. і зноў схавалася за хмары.
7. Самотна зорка над зямлёй згарае.. і ў гурбах ліпа з холаду дрыжыць.
8. Ёсць слёзы радасці і гора.. але і прытворства слёзы ёсць.
9. Ці то шапочуць клёны.. ці то вятры гудуць.
10. Некалькі хвілін.. і коннікі павярнулі назад.

Правільныя адказы напісаны на дошцы (2, 3, 7, 8, 9)

8. Падвядзенне вынікаў заняткаў

– Што ў працэсе даследавання зацікавіла, а што выклікала цяжкасці?